

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1066-1077

Article ID

67538

Arrival

04 January 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/8/ideas.67538>**How to Cite This Article**

Bayram, K. (2023).

"Nato'nun Balkanlarda Genişleme Faaliyetleri", *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1066-1077

International Journal of
Disciplines Economics &
Administrative Sciences Studies
is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Nato'nun Balkanlarda Genişleme Faaliyetleri**Nato's Expansion Activities in The Balkans**Koray Bayram¹ ¹ Yüksek Lisans (Öğrenci), Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kocaeli, Türkiye**ÖZET**

Bu çalışmanın amacı NATO'nun Balkanlardaki genişleme sürecini analiz etmektir. NATO 4 Nisan 1949 yılında 12 ülkenin Kuzey Atlantik Antlaşmasını imzalaması sonucunda kuruldu. İttifakın kuruluş amacı SSCB ve Komünizme karşı mücadele etmektir. Kuzey Atlantik İttifakı 1949 yılından 2020 yılına kadar belli aralıklarla toplam 9 genişleme süreci yaşadı. Kurulduğunda üye sayısı 12 olan NATO'nun günümüzde üye sayısı 30 ülkeye yükseldi. NATO'nun Balkanlarda genişleme stratejisini benimsemesi Doğu Bloğunun 2 büyük federasyonunun dağılması sonrasında oldu. SSCB ve Yugoslavya Federasyonu dağıldığında Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da bir güç boşluğu oluştu. Bu güç boşluğu NATO tarafından dolduruldu. NATO neden genişleme ihtiyacı hissetti? Batı Avrupa ülkelerinin ve diğer NATO üyelerinin genişleme stratejisi karşısında tutumları nasıldı? Balkanlarda bulunan 12 tane Balkan devletinden kaç tanesi NATO'ya üye oldu ve bu üyelik süreçleri nasıl gelişti ve sonuçlandı? Rusya, NATO'nun Balkanlarda genişlemesi karşısında nasıl bir politika izledi? Makalede bu sorulara cevap arandı. Ayrıca tüm Balkan ülkeleri ile NATO'nun ikili ilişkileri üzerine ayrıntılı analiz yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Genişleme Stratejisi, NATO, SSCB, Yugoslavya**ABSTRACT**

The aim of this study is to analyze NATO's expansion process in the Balkans. NATO was established on April 4, 1949, after 12 countries signed the North Atlantic Treaty. The foundation purpose of the alliance was to struggle the USSR and Communism. The North Atlantic Alliance made a total of 9 expansions at regular intervals from 1949 to 2020. When NATO was established, it had 12 members. Today, the number of members has increased to 30 countries. NATO's adoption of the expansion strategy in the Balkans occurred after the dissolution of the two major federations of the Eastern Block. When the USSR and Yugoslav Federation dissolved, there was a power gap in the Balkans and Eastern Europe. This power gap has been filled by NATO. Why did NATO feel the need for expansion? What was the attitude of Western European countries and other NATO members towards the expansion strategy? How many of the 12 Balkan states in the Balkans became members of NATO and how did these membership processes develop and end? What policy did Russia pursue against NATO's expansion in the Balkans? The answers were sought to these questions in this article. In addition, a detailed analysis was made on the bilateral relations of NATO and all Balkan countries.

Keywords: Balkans, Enlargement Strategy, NATO, USSR, Yugoslavia**1. GİRİŞ**

Kuzey Atlantik anlaşması örgütü Soğuk Savaş yılları boyunca Batı ve Doğu Blokları arasında güç mücadelesinin sembolü oldu. Soğuk Savaş boyunca hiçbir çatışmaya girmeyen NATO, Soğuk Savaş sonrasında Balkanlarda çıkan çatışmalara müdahil olmuştur. Bu çalışmada NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında neden genişleme ihtiyacı hissettiği ve NATO üyeleri arasında ittifakın genişlemesi konusunda ne tür fikir ayrılıkları bulunduğu konuları analiz edildi. Ayrıca spesifik olarak NATO'nun Balkan ülkelerine doğru olan genişleme süreci incelendi.

Balkan coğrafyası NATO ve Rusya arasında ikilemde kalmış bir bölgedir. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında Balkanların büyük ve güçlü bir ülkesi olan Yugoslavya Federasyonunun Doğu Bloğu tarafında olması Balkanların Doğu Bloğuna yakın olmasına sebep oldu. Fakat Yugoslavya lideri Tito ve Stalin'in arası zamanla açıldı ve Yugoslavya Doğu Bloğundan dışlandı. Bu dönemde Yugoslavya ve Balkan ülkeleri yönünü Batı Avrupa ülkelerine çevirmeye başlamıştır.

1980 yılında Tito'nun ölmesi ile Yugoslavya en önemli birleştirici 'Tutkalını' kaybetti.¹ 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte Balkanlarda iç savaş başladı. Yugoslav Federal ordusunun çoğunluğunu elinde bulunduran Sırp'lar Yugoslavya'da bağımsızlık ilan eden ülkelere kanlı saldırılar yaptı. Bu durumda NATO bölgede askeri güç kullanmak zorunda kaldı. NATO güçleri Balkanlardaki çatışmaları durdurma konusunda başarılı oldular. Balkan ülkeleri buldukları coğrafyada istikrar ve güven ortamının tesis edilebilmesi için NATO'ya üye olmalarının bir zorunluluk olduğunu fark ettiler. 2004 yılından 2020 yılına kadar Yugoslavya ardılı olan Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Kuzey Makedonya NATO ittifakına katıldı.

¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, 27. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi yayınları, 2017, s.576.

Aralarında sorunsuz olarak NATO'ya üye olabilen tek ülke Slovenya'dır. Hırvatistan'ın üyeliği Slovenya ile problemlerinden dolayı, Karadağ'ın üyeliği Rusya ve Sırbistan ile çok yakın ilişkileri olmasından dolayı, Kuzey Makedonya'nın üyeliği ise Yunanistan ile isim sorunu yaşamasından dolayı uzun ve sancılı süreçler sonucunda meydana gelmiştir.

Yugoslavya'nın dağılması sonucu ortaya çıkan 7 devletten 4 tanesi NATO'ya üyedir. Fakat geriye kalan 3 devlet yani Kosova, Sırbistan ve Bosna Hersek NATO'ya üye olamadılar. Bu devletlerin NATO'ya üye olmamalarının arkasında pek çok faktör bulunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu faktörler analiz edildi.

Çalışma 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde NATO'nun neden dönüşüm ve genişleme stratejisini benimsediği ve NATO üyelerinin genişleme ve dönüşüm stratejisine karşı izlediği politikalar incelendi. Birinci bölümün sonunda NATO'nun genişlemesi kapsamında kurulan Barış İçin Ortaklık Projesi açıklandı. İkinci bölümde ise ülkeler bazında NATO'nun Balkanlarda genişleme süreci kronolojik sıraya uygun bir şekilde ele alındı.

2. NATO: KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Batı merkezli bir savunma örgütüdür. NATO, II. Dünya savaşı sonrasında oluşan 2 kutuplu yeni dünya düzeninde SSCB'ye karşı kurulan bir organizasyondur. II. Dünya savaşında ABD ve SSCB'nin ortak düşmanı olan Nazi Almanya'sı müttefik devletlerin ortak bir hedefe doğru beraber hareket etmelerini sağlıyordu. 1944 yılında Nazilerin savaşı kaybedeceği anlaşılınca müttefikler arasında rekabet başlamıştı. Adolf Hitler'in intihar etmesi ve SSCB kuvvetlerinin Berlin'e girmesi ile II. Dünya Savaşı bitmiş fakat Soğuk Savaş başlamıştı. Soğuk Savaşın başlaması ile dünya Batı ve Doğu Bloku olarak iki gruba ayrıldı. SSCB'nin Batı Avrupa için oluşturduğu tehdit neticesinde ABD ve Batı Avrupa devletleri 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşmasını imzalayarak NATO'yu kurdu. NATO'nun kurucu üyeleri 12 devletten oluşmaktadır. Bu devletler: ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, İtalya, İzlanda, Norveç ve Portekiz'dir.

NATO'nun kurulması SSCB tarafından büyük bir tehdit olarak görüldü. SSCB NATO'nun kurulmasına karşı hamle olarak 1955 yılında Doğu Bloku ülkeleri ile Varşova Paktı'nı kurdu. Her ne kadar Soğuk Savaş yılları, sert gücün kullanılma ihtimalinin yüksek olduğu dönemler olsa da Soğuk Savaş boyunca NATO hiçbir askeri operasyon yapmamıştır.² Dünyanın iki süper gücü olan ABD ve SSCB'nin elinde nükleer silahlar bulunması konvansiyonel bir savaşın çıkmasını engelliyordu. Soğuk Savaş boyunca SSCB ve ABD arasında güç dengesini sağlayan ve bu yönde stratejiler geliştiren NATO, Soğuk Savaşın bitmesi ile dönüşüm geçirmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile Balkanlar'da ve Doğu Avrupa ülkelerinde bir güç boşluğu oluştu. SSCB'nin gücünün kırılması ile Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri yönünü Batı'ya yani Kuzey Atlantik İttifakına çevirdi.

25 Haziran 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın tek taraflı olarak Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesi ile Yugoslavya dağıldı. Yugoslavya Federasyonu'nun bulunduğu Balkan coğrafyasında iç savaş başladı.³ Bu durum sonucunda NATO bu bölgeye askeri müdahalelerde bulundu ve bölgeye barış gücü gönderdi. Yugoslavya'nın dağılmasıyla tek tek bağımsızlığını ilan eden Balkan ülkeleri de yüzlerini Batı'ya yani NATO ve AB'ye döndüler. NATO'nun genişlemesinde Doğu Blokunun iki büyük federasyonu olan SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasının büyük bir etkisi vardı.

NATO 1949 yılında kurulmasından 2020 yılına kadar birçok ülkeyi üyeleri arasına almıştır. 1949'da 12 üye ile kurulan organizasyon 2020 yılına gelindiğinde 30 üyeye ulaştı. NATO kuruluşundan itibaren 9 genişleme süreci geçirdi. Bu çalışmada NATO'nun bu genişleme faaliyetlerinde Balkan ülkelerini inceleyeceğiz. Fakat ittifakın Balkanlar genişlemesine başlamadan önce Soğuk Savaş sonrası NATO'nun dönüşümünü ve neden genişleme ihtiyacı hissettiğini analiz etmemiz faydalı olacaktır.

2.1. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü

NATO'nun kuruluş amacı olan SSCB ve Komünizm tehlikesi, 1991 yılında SSCB'nin dağılması sonucu NATO'nun zaferi ile sonuçlandı. SSCB'nin dağılmasıyla 1955 yılında kurulan Varşova Paktı da ortadan kalkmıştı. Bu durum da NATO için iki gelecek senaryosu ortaya çıktı. Birincisine göre kuruluş amacını başarıyla yerine getiren NATO, Varşova Paktı gibi feshedilecekti. İkinci senaryoya göre de NATO, SSCB'nin dağılması ile Doğu Avrupa'da oluşan güç boşluğunu tamamlayacak, Doğu Avrupa ülkelerinde istikrarı

² Tank Oğuzlu, "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği", Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 40, (Nisan 2012), s.11.

³ İrfan Kaya Ülger, Yugoslavya neden parçalandı? Balkan dramının perde arkası, Genişletilmiş 2. Baskı, Kocaeli, Umutepe Yayınları, 2016, s.124.

yeniden sağlayacak, Dünya’da çeşitli bölgelerde barışı koruma görevleri yürütecek ve istikrarı sağlayacaktı. Ayrıca NATO alan dışı tehditlere yerinde müdahale edecekti.⁴

ABD, NATO’nun Avrupa kıtasında sıkışıp kalmasını istemiyordu. ABD’ye göre NATO “*Dünya Jandarması*” olmalıydı. Bu durum ABD çıkarları için gerekliydi. Ayrıca 1990’lı yıllar Dünyanın küreselleşme de zirveleri yaşadığı dönemlerdi. Ünlü yazar Mc. Luhan’ın tabiri ile dünya “*Küresel bir köy*” haline gelmişti. Küreselleşen dünyada zaman ve mekân kavramı ortadan kalkmış ve ülkeler arası sınırlar bulanıklaşmıştı.⁵ Küreselleşme ile NATO ülkelerinin algıladığı sorunlar da değişti. Soğuk Savaş döneminde sadece SSCB ile rakip olan ve SSCB’den kaynaklı problemlerle mücadele eden NATO, küreselleşme sonucu çok daha çeşitli alanlarda problemlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası terör, göç, siber suçlar, nükleer silahların yayılması, insan kaçakçılığı gibi konular NATO ülkelerinin güvenlik stratejilerine konu olmaya başlamıştır. Dünya’nın bir ucunda gerçekleşen bir olayın diğer ucuna çok daha kısa sürede etki etmeye başlaması NATO’nun Dünya’ya açılmasını kendi güvenliği açısından zorunlu kılmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda NATO kendi içerisinde strateji değişimlerine gitmiştir. Bu stratejilerin en başında da NATO’nun genişlemesi gelmektedir.

2.2. NATO’nun Genişleme Stratejisinin Nedenlerini Anlamak

NATO’nun Soğuk Savaş sonrası genişleme süreci hakkında NATO üyeleri arasında iki farklı görüş bulunuyordu. Batı Avrupa ülkeleri NATO’nun kendi sınırları içerisinde kalmasını savunuyorken ABD, NATO’nun Doğu Avrupa’ya hatta Kafkaslara doğru genişlemesini istiyordu. ABD’nin bu isteğinin temelinde sorunları sınırların dışında çözme stratejisi yatıyordu. ABD dünyanın herhangi bir bölgesinde kendisine tehdit olarak algıladığı bir oluşumu yerinde engelleme taraftarıydı. Yukarıda da bahsedildiği gibi küreselleşme ile çeşitlenen uluslararası problemler NATO’nun kayıtsız kalamayacağı problemlerdi. Örneğin Yugoslavya’da iç savaş yaşanması yani Avrupa kıtasında bir iç savaş NATO’nun müdahil olmadan bekleyebileceği bir durum değildi. Avrupa’da istikrarın sağlanması için NATO’nun Balkanlara ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişlemesi zorunlu bir durumdu.

SSCB ve Yugoslavya’nın dağılması ile Avrupa Kıtasında pek çok istikrarsız ve güç boşluğu olan bölge ortaya çıktı. Bu durum NATO ve Batı Avrupa ülkelerini endişelendiriyordu. Özellikle Bosna, Kosova ve Makedonya olayları NATO’nun bu bölgelerde uzun vadeli istikrarı yeniden tesis edecek planlar ve stratejiler geliştirmesine sebep oldu. Bu stratejiler kısa vadede bölgeye askeri müdahale ve barış gücü yerleştirilmeyen, uzun vadede bölge ülkelerinin NATO’ya üye olarak alınmasıydı. Balkanlar’daki Yugoslavya ardılı ülkelerin NATO’ya entegrasyonunu tamamlamaları, askeri ve teknolojik anlamda gelişmeleri bölgenin istikrarına en önemli katkıyı sağlayacak faktördü. Nitekim 2020 yılına gelindiğinde bölgedeki istikrar ve barış durumu göz önünde bulundurulduğunda NATO’nun Balkanlar’daki genişleme stratejisi ve hedeflerinin başarılı sonuçlar verdiği söylenebilir.

2.3. NATO’nun Balkanlar Genişlemesine Karşı Türkiye’nin Tutumu

Türkiye 1952 yılında katıldığı NATO’nun Soğuk Savaş boyunca en stratejik müttefiki olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönüşüm geçiren NATO’nun genişleme sürecinde de Türkiye’nin büyük bir etkisi söz konusudur. Türkiye ilk etapta NATO’nun genişleme sürecine çok sıcak bakmamıştır. Bunun birkaç nedeni vardır: NATO genişlemesinin Türkiye’nin NATO’daki ayrıcalıklı konumunu ortadan kaldırması endişesi, ABD’nin NATO’ya yeni katılan ülkelere askeri ve mali yardımlara başlaması neticesinde Türkiye’nin ABD’den aldığı yardımların azalacağı korkusu, NATO’ya yeni katılan üyeler sebebiyle yeni sorumlulukların doğacağına düşünülmesi, NATO genişlemesinin Rusya’yı tahrik etmesi sonucu Rusya’nın Kafkaslarda askeri varlığını artırma olasılığı, genişleme sonrası yeni üye olan devletlerin sorunları sebebiyle NATO’nun Türkiye’nin güvenlik ihtiyacını karşılayamaması çekincesi.⁶

Fakat daha sonra Türkiye NATO’nun genişleme sürecini desteklemiş ve bu süreçte en aktif rol alan ülke olmuştur. Yugoslavya’nın dağılması ile Balkanlar’da çıkan istikrarsızlık, asırlardır Balkanlar ile bağı olan Türkiye’yi derinden etkilemiştir. NATO’nun Balkan genişlemesi Türkiye açısından da iyi karşılanmıştır. Balkan ülkelerinin NATO’ya dahil olması Türkiye’nin belli politikalarda NATO içerisinde destekçi sağlamasına imkân vermiştir. Ayrıca NATO’nun Balkan genişlemesi Yunanistan ve Rusya’nın Balkanlarda

⁴ Fırat Purtaş, “Soğuk Savaş Sonrası Nato’nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askerî İlişkileri”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, (Ağustos 2005), s.8.

⁵ Eren Alper Yılmaz, “Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletlerin Konumu”, Turkish Studies – Social Sciences, Volume 15, Issue 4, (January 2020), s.2221

⁶ Sait Sönmez, “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümünün Türkiye’nin Balkanlar Politikasına Etkisi”, Balkan Journal of Social Sciences (Balkan Sosyal Bilimler Dergisi), Cilt 5, Sayı 9, (Ocak 2016) s.243.

Slav-Ortodoks birliği kurma girişimlerine engel olmuştur. Yunanistan'ın Balkan politikaları daha çok Rusya ile uyumaktadır. Bundan dolayı Yunanistan Balkanlar'da Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde bir politika izlemiştir. Fakat NATO'nun Balkanlara müdahalesi Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca Balkanlara NATO müdahalesi Türkiye'nin NATO kimliğini kullanarak bölgede ilerlemesinin ve faaliyet göstermesinin önünü açmıştır. Bu doğrultuda Türkiye NATO'nun 1994 Brüksel zirvesinde başlattığı Barış İçin Ortaklık (BİO) projesine en fazla katkıda bulunan NATO ülkesi olmuştur. Ayrıca Bosna ve Kosova'da NATO'nun barışı ve istikrarı korumak için bölgeye yerleştiği askeri birliklere çok büyük oranda katılım sağlamıştır.

NATO'nun Balkan ülkelerinden Romanya ve Bulgaristan'ı içine alarak genişlemesi Türkiye açısından Karadeniz'de Rusya'ya karşı müttefik bulma konusunda faydalı olmuştur. Romanya ve Bulgaristan'ın 2 NATO ülkesi olarak Karadeniz'de bulunması Rusya'ya karşı dengeleyici bir güç unsuru oluşturmuştur.⁷

2.4. NATO'nun Balkan Genişlemesinde ABD'nin Rolü

NATO'nun en önemli üyesi Amerika Birleşik Devletleri'nin genişleme ve dönüşüm sürecinde rolü çok büyüktür. ABD için NATO sadece Avrupa'nın güvenliğini sağlayan bölgesel bir örgüt olarak kalmamalıydı. ABD'nin stratejisi NATO'yu Dünya'nın her yerinde etki edebilecek güce sahip bir Küresel güvenlik örgütüne dönüştürmektir. Bu doğrultuda ABD Balkanlara çok önem veriyordu. Yugoslavya Federasyonu'ndaki ülkeler teker teker bağımsızlık ilan etmeye başladıklarında Yugoslav Federal Ordusu bu ülkelere operasyonlar yapmaya başladı. Bölgede kanlı çatışmalar yaşandı. ABD bu duruma sessiz kalmadı ve Özellikle NATO'nun Bosna, Kosova ve Makedonya'da Sırp askeri güçlerine karşı operasyonlar yapmasını sağladı. Batı Avrupa ülkeleri ise ABD'nin aksine NATO'nun sadece Batı Avrupa ülkelerinin güvenliğini sağlayan müşterek bir örgüt olarak kalmasını istiyordu. Batı Avrupa ülkelerinin asıl hedefi Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında ABD'nin rolünün daha fazla artırılmasıdır. ABD ise NATO'nun küresel bir itfaiye/Jandarma rolünü üstlenmesini hedeflemektedir.⁸

ABD'nin NATO'nun genişlemesini istemesinin kendi çıkarları açısından bir başka nedeni daha vardı. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD başkanı Bush'un ilan ettiği Önleyici Savaş Doktrini kapsamında ABD Afganistan ve Irak'ı işgal etmişti. NATO içerisinde ABD'nin Irak ve Afganistan işgallerine Fransa ve Almanya gibi ülkeler destek vermedi. Fakat Doğu Avrupa ülkeleri ABD'ye bu konuda destek verdi. Bunun sonucunda ABD Balkanlar'daki Yugoslavya ardılı küçük ülkelerin de NATO'ya girmesi ile destekçisinin artacağını anladı. ABD başkanı George Bush bu konuda Batı Avrupa ülkelerine baskı yaptı ve Balkan devletlerinin NATO'ya alınma sürecinde etkili rol oynadı.⁹

NATO'nun genişleme sürecinde en büyük katkısı bulunan ülkenin ABD olduğu çalışmamızın önceki bölümlerinde ifade edildi. Bu katkıda en büyük paya sahip olan iki ABD başkanı vardır. İlk olarak Bill Clinton 1994'te Barış İçin Ortaklık projesinin kurulmasını sağlayarak NATO genişlemesini hazırlayan süreci başlatmıştır. Bu proje ile Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlerin NATO ile iş birliği kurarak NATO üyeliğine hazırlanmaları hedef alınmıştı. Bill Clinton'un Bosna Savaşında da önemli etkileri olmuştur. Bill Clinton sayesinde NATO harekete geçirilmiş ve Sırp askeri gücüne büyük bir darbe indirilerek Sırbistan'ın Dayton Antlaşmasını kabul etmesi sağlanmıştır. Clinton'un halefi olan George Bush ise adeta bayrağı Clinton'un bıraktığı yerden alarak daha ileriye taşımıştır. NATO kapsamında Avrupa'da gezide bulunan George Bush NATO'nun Balkanlara ve Doğu Avrupa'ya genişlemesine verdiği önemi şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bütün ve özgür bir Avrupa için Batı'ya yaptıklarımızın aynısını Doğu'ya da yapmalıyız. NATO'nun genişlemesi ve Balkanlar'daki soykırımın durdurulması böyle değerlendirilmelidir"*¹⁰ ABD'nin NATO genişlemesi konusundaki bu rahat tutumu 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD-Rusya yakınlaşmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca 1991'de dağılan SSCB sonrasında Rusya 2000'li yıllarda yaralarını sarmakla meşguldü. ABD bu fırsatı iyi değerlendirmişti.

2.5. NATO'nun Balkanlar'da İlk Faaliyetleri (Bosna-Kosova ve Makedonya Müdahaleleri)

1991 yılında Yugoslavya'nın en zengin ekonomiye sahip iki ülkesi Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Tito sonrası Yugoslavya ilk parçalanmasını yaşamıştı. Yugoslavya Federal Ordusunda çoğunluk olan Sırp bu duruma sert yanıt vermişler ve Yugoslavya Federal ordusu Slovenya ve Hırvatistan'a müdahale etmişti. Fakat bu müdahalelerin hiçbir faydası olmamış, aksine Slovenya ve Hırvatistan bağımsız iki

⁷ Purtaş, a.g.m, s.20.

⁸ Oğuzlu, a.g.m, s.11

⁹ Sönmez, a.g.m, s.234.

¹⁰ Purtaş, a.g.m, s.18.

ülke olarak uluslararası kamuoyunda tanınmışlardı. Bu iki ülkenin bağımsızlık ilan etmesi ve bu hedefe ulaşmış olmaları sonucunda Yugoslavya'da bulunan diğer federe cumhuriyetlerde de bağımsızlık ilan edilmesi söz konusu oldu. Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya için Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık süreci örnek teşkil ediyordu.

Bosna Hersek üç milletten oluşmaktadır. Hırvatlar, Sırlar ve Boşnaklar Bosna Hersek'te birlikte yaşamaktadır. Yugoslavya'dan ayrılıp bağımsızlık ilan etmek isteyen Bosna Hersek'e Sırların müdahalesi sert olmuştur. Sırlar Bosna Hersek'te Katliam boyutunda saldırılar gerçekleştirdi. Başlangıçta bu çatışmalar sırasında NATO olaylara müdahil olmak istemiyordu. Sorunun BM Güvenlik Konseyi çatısı altında çözülmesi bekleniyordu. Fakat BM'nin Bosna Hersek bölgesine yerleştiği Barış Gücü Sırların Boşnaklara saldırılarına karşı yeterli korumayı sağlayamadı. Özellikle Hollandalı BM Barışı Koruma Kuvvetlerinin 1995 yılında Srebrenitsa kentinde Sırların büyük bir katliam yapmasına engel olamaması tüm Dünya'da tepkilerin oluşmasına sebep oldu ve NATO'nun olaya müdahil olması sürecine ivme kattı.¹¹

Avrupa Kıtasının ortasında bulunan Balkanlar'daki sıcak çatışmalar devam ederken NATO ittifak üyeleri alan dışı harekât (out-of area operation) konusunu gündeme aldılar. Sonuç olarak NATO istikrarın sağlanması için BM'nin yetersiz kaldığı alanlarda Bosna sorununa müdahil olma kararı aldı. Bu kararın alınmasın da ABD ve Türkiye'nin rolü büyüktür.

BM Bosna Hersek'te Sırp saldırılarını durduramıyordu. NATO ise bu durum karşısında bir süre bekledi fakat daha sonra Bosna iç savaşına müdahil olmaya karar verdi. Bosna üzerinde uçuşa yasak bölge ilan edildi. NATO uçakları uçuşa yasak bölgeyi denetliyorken bir yandan da NATO filosu Bosna'yı denizden ablukaya aldı. Sırp güçleri uçuşa yasak bölgeyi ihlal edince 28 Şubat 1994'te 4 tane Sırp Jeti NATO tarafından düşürüldü. Bu NATO'nun Sırp güçleri ile ilk temasıydı.

28 Ağustos 1995'te Sırlar Saraybosna'da bir Pazar yerine bomba attı. Pazar yeri can pazarına döndü.¹² Bundan dolayı NATO Bosna'daki Sırp güçlerine karşı Ağustos 1995'te "Kararlı Güç" operasyonunu başlattı. Sırp mevzileri yoğun bir bombardımana tutuldu. Bu ağır operasyon Sırlara büyük bir darbe oldu. Sırlar günümüzde halen NATO'nun bu operasyonlarını hatırlarlar ve NATO'ya karşı negatif bir tutuma sahiplerdir. Bu operasyon sonucunda 14 Aralık 1995 yılında Dayton Antlaşması imzalandı ve Bosna savaşına son verildi. BM çatısı altında NATO bölgeye ağır silahla donatılmış 60.000 asker gönderdi. Bu askeri birlik içerisinde Türkiye'nin de asker gücü bulunuyordu. Bu şekilde NATO'nun Balkan genişlemesi sürecinde Balkanlar'da istikrarı sağladığı ilk bölge Bosna Hersek oldu.

Bosna müdahalesinin ardından NATO, 1999 yılında Kosova'ya ve 2001 yılında da Makedonya'ya askeri müdahalede bulunmuştur. 1999 yılında Kosova'da NATO güvenliğinin sağlanması amacıyla KFOR (Kosova Barış Gücünü) kurdu. KFOR'a Türkiye'de ciddi anlamda destek sağladı. Bu müdahaleler NATO'nun klasik 5. Maddesi dışında uygulamalarıdır. NATO ilk kez geleneksel sınırlarının dışındaki bölgelerde operasyonlar düzenliyordu.¹³ Bu örnekler NATO'nun Balkan genişlemesi sürecinin başlangıcını oluşturması açısından önem arz etmektedir.

2.6. NATO Genişlemesi Sürecinde Barış İçin Ortaklık Projesi

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından NATO, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da genişleme süreci başlatma stratejisini gündemine aldı. 1991 yılında yapılan Roma Zirvesi ile KAİK (Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi) kuruldu. Bu konseyin amacı Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri ile NATO'nun iş birliğini güçlendirmesi ve gelecekte bu ülkelerin NATO üyeliğine dahil edilmeleri için hazırlanmalarıdır. Fakat KAİK beklenen başarıyı getirmedi. KAİK'ten istenilen netice alınamayınca 11 Ocak 1994'te NATO'da ABD'nin teşvikleri ile BİO (Barış İçin Ortaklık) projesi hayata geçirildi. BİO'nun amacı eski Varşova Paketi üyeleri ve Balkan devletlerinin NATO ile siyasi ve askeri iş birliğinde bulunmaları ve netice olarak NATO'ya dahil edilmeleridir. 1995 yılına gelindiğinde Rusya bile BİO'ya üye olmuştu. Fakat daha sonraları NATO'nun genişleme faaliyetlerinden tehdit algılayan Rusya'nın NATO ile arası açıldı. BİO'nun başarıya ulaştığı söylenilebilir. BİO ilk kurulduğunda bu programa üye olan devletlerin çoğu 2020 yılına gelindiğinde NATO üyesi olmuştur.¹⁴

¹¹ Haluk Karadağ, "NATO, Balkanlar ve Türkiye", Güvenlik Yazıları Serisi, No.49, (Kasım 2019).

https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/NATOBalkanlarTurkiye_HalukKaradag_v.1.pdf

¹² Ülger, a.g.e, s.157

¹³ Sönmez, a.g.m, s.235.

¹⁴ Purtaş, a.g.m, s.12-13.

3. NATO’NUN BALKANLAR GENİŞLEMESİ

3.1. NATO’nun Balkanlar Genişlemesini Tanımlamak

4 Nisan 1949 yılında 12 ülke tarafından kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü kurulduğu günden günümüze kadar toplamda 9 genişleme süreci geçirdi. Bu süreçler kronolojik olarak aşağıdaki gibidir:

1. 1952 Yunanistan ve Türkiye
2. 1955 Batı Almanya
3. 1982 İspanya
4. 1990 Soğuk Savaşın bitmesi ile Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi sonucu Doğu Almanya
5. 1999 Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti,
6. 2004 Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya,
7. 2009 Arnavutluk ve Hırvatistan,
8. 2017 Karadağ
9. 27 Mart 2020 Kuzey Makedonya

Bu makalenin konusu NATO’nun Balkanlar genişlemesi olduğundan dolayı Çalışmamızda 1,6,7,8,9 numaralı genişlemeleri ele alacağız.

3.1.1. NATO’nun Türkiye ve Yunanistan Genişlemesi (1952)

NATO’nun ilk genişlemesi Türkiye ve Yunanistan ile oldu. Çalışmamızda Türkiye ve Yunanistan’ın incelenmesinin sebebi bu iki ülkenin de Balkanlar’da toprağı bulunmasından dolayı NATO’nun Balkan genişlemesine dahil olmalarından dolayıdır. Yunanistan, 1952 yılında NATO’ya üye olmak için başvuru yaptığı Türkiye Cumhuriyeti de başvuru yapmaya karar verdi. Türkiye’nin NATO’ya üye olmak istemesinin birkaç sebebi vardı:

- ✓ 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Stalin’in Türkiye’ye verdiği notalarla Boğazlarda askeri üs talep etmesi ve Kars-Ardahan gibi Türk topraklarının SSCB’ye verilmesini istemesi Türkiye’yi Batı ittifakına yani NATO’ya sürükledi.¹⁵
- ✓ Türkiye’nin Truman Doktrini ve Marshall Yardımları kapsamında aldığı desteğin NATO’ya üye olmasıyla devam edeceğini düşünmesi,
- ✓ Türkiye’yi yöneten elitin liberal, demokrat ve Batıcı ideolojiyi benimsiyor olması ve komünizm tehlikesinden ülkeyi koruma arzusu,
- ✓ Komşu ve rakip ülke Yunanistan’dan geri kalmama stratejisi.

Türkiye NATO’ya üyeliğinin kabul edilmesi için Kore Savaşına asker gönderdi. Fakat ABD Genelkurmayı Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya üye olmalarının NATO açısından olumsuz etkileri olacağını düşünüyordu. Bu doğrultuda ABD, Türkiye için NATO’ya üye olmak yerine NATO’nun Akdeniz askeri planlamalarına katılması teklifinde bulundu. Fakat Türkiye bunu kabul etmedi. Tüm bu gelişmelerden sonra bazı olaylar ABD’nin tutumunu değiştirdi ve ABD, Türkiye’nin ve Yunanistan’ın NATO üyeliğini desteklemeye başladı. ABD’nin kararını değiştiren sebeplerin başında SSCB’nin gelişen nükleer gücü bulunuyordu. ABD, SSCB’ye yakın ülkelere füze rampaları kurmalıydı ve bu ülkelerde askeri üsler elde etmeliydi. ABD, Türkiye’den askeri üs talebinde bulundu. Fakat Türkiye NATO üyeliği gerçekleşmeden ABD’ye böyle bir ayrıcalık vermeyeceğini bildirdi. Ayrıca SSCB ve Komünizm Dünya’da hızla yayılıyordu. SSCB’nin Ortadoğu’da yayılmasına karşı Türkiye’nin desteklenmesi ve Batı askeri sistemine entegre edilmesi gerekiyordu. Ayrıca 1948 yılında SSCB ile arası bozulan Yugoslavya’nın Batı Bloğuna çekilebilmesinde Türkiye ve Yunanistan’ın büyük etkisi olabilirdi. Çünkü bu devletler Balkanlardaki en güçlü devletlerdi. Bu doğrultuda ABD, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO üyeliğini destekledi.

İngiltere ise Türkiye’nin NATO üyeliğini desteklemiyordu. İngiltere, Türkiye’nin Ortadoğu’da kurulacak özel bir kolektif güvenlik örgütünün lideri olmasını istiyordu. Norveç ve Danimarka’da Türkiye ve Yunanistan’ın

¹⁵ CNN Türk, Stalin’in Türkiye’den toprak talebi belgelendi,Erişim: 22.11.2020
<https://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/01/stalinin.turkiyeden.toprak.talebi.belgelendi/408405.0/index.html>

NATO üyeliğine sıcak bakmıyorlardı. Onlara göre NATO sadece askeri bir birlik değildi. NATO, askeri birlik olmanın yanında siyasi ve kültürel bir birlikti. Fakat Türkiye ve Yunanistan kültürel anlamda Batı Avrupa ülkelerinden farklılardı. Bu yüzden Norveç ve Danimarka bu iki ülkenin üyeliğine sıcak bakmamıştır.

Fakat her şeye rağmen II. Dünya Savaşından dolayı Batı Avrupa ülkeleri ABD'ye bağımlı hale gelmişlerdi. ABD, ekonomik ve askeri anlamda Batı Avrupa ülkelerine destek verdiği için NATO'da en çok söz sahibi olan ülke konumundaydı. ABD'nin desteği Türkiye ve Yunanistan için yeterli olmuştu. Sonuç olarak 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üyeliği onaylandı.

3.1.2. NATO'nun Bulgaristan, Romanya ve Slovenya Genişlemesi (2004)

2004 yılı genişlemesi NATO'nun tek seferde en fazla sayıda ülkeyi üyeliğe kabul ettiği bir genişleme süreci olmuştur. 2004 yılında Romanya, Slovenya ve Bulgaristan ile birlikte Slovakya, Litvanya, Estonya ve Letonya'da NATO'ya dahil olmuştur. Fakat daha önce de belirtildiği gibi makalemizin konusu NATO'nun Balkan genişlemesi olduğu için sadece Balkan ülkelerinin NATO üyeliklerine değineceğiz. Bulgaristan ve Romanya 1955 yılında kurulan Varşova Paktı'nın en sadık üyeleri idi.¹⁶ Bu iki ülkenin NATO üyeliği çok stratejik öneme sahiptir. Bu iki ülkenin Karadeniz'e kıyılarının bulunması da önem arz etmektedir. 2004 genişlemesi ile NATO'nun üye sayısı 19'dan 26'ya yükseldi. Bu 7 ülkenin NATO'ya katılımı için ABD'de Beyaz Saray'da bir tören yapıldı. Bu törende ABD başkanı George Bush konuşmasında: “Geçen yüzyılda yaşanan büyük katliamlara şahit olan yeni üyelerimiz, ittifakımızın amacına ahlaki bir belirginlik getirmiştir. Afganistan ve Irak'taki mücadelemizin gerekçelerini anlıyorlar. Çünkü zulüm hala onların hafızalarında taze”¹⁷ diyerek ABD'nin NATO genişlemesindeki amacının yeni katılacak üyelerden destek beklemesi olduğunu gösteriyordu. Makalenin NATO'nun genişlemesine ABD'nin rolünün anlatıldığı bölümde de belirtildiği gibi ABD'nin Afganistan ve Irak işgallerini Fransa ve Almanya gibi büyük NATO üyeleri desteklemiyorken yeni katılan üyeler bu konuda ABD'ye destekte bulunuyorlardı. George Bush'un açıklamasını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

2004 yılında NATO'ya katılan bu 7 devletin toplam asker sayısı 175 bindir. Ayrıca bu ülkelerin toplamda 3 bin tankı ve 350 savaş uçağı bulunmaktadır. Romanya'nın 87 bin askeri, 1250 eski tankı, 5 savaş gemisi ve 100 tane savaş uçağı bulunmaktadır. Bulgaristan'ın ise 42 bin askeri, 1470 tankı, 5 savaş gemisi, 1 denizaltısı ve 177 savaş uçağı bulunmaktadır. Az bir askeri güce sahip olan Slovenya'nın ise 6 bin 500 askeri, 70 tankı bulunmaktadır.¹⁸

3.1.3. NATO'nun Arnavutluk ve Hırvatistan Genişlemesi (2009)

NATO üyeliği açısından Arnavutluk'un ayrı bir yeri vardır. Çünkü Arnavutluk NATO ittifakına katılma arzunu dile getiren ilk Balkan ülkesidir. Arnavutluk NATO'ya katılma isteğini ilk olarak 1992 yılında dile getirdi. Arnavutluk'un İttifak'a üyeliği sürecinde Arnavutluk eski başbakanı Alfred Moisiu'nun çalışmaları önem arz etmektedir. Alfred Moisiu NATO'ya verdiği bir demeçte şunları söylemektedir: “Devlet Başkanlığı görevine gelmeden önce hem savunma bakanlığı yapmış olmam hem de sekiz yıl Arnavutluk Atlantik Derneği'nin başkanlığını yürütmüş olmam nedeniyle, NATO'ya entegrasyonun Arnavutluk için eskiden beri öncelikli bir konu olduğunu söyleyebilirim.”¹⁹ Arnavutluk'u diğer Balkan ülkelerinden ayıran soğuk savaş boyunca Arnavutluk sadece Çin ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. NATO'ya girdikten sonra da ittifak ile ilişkilerini hep ileriye taşıma noktasında gayret gösteren bir ülke olmuştur. 2018 yılında Arnavutluk savunma bakanı Olta Xhaçka NATO'ya Tiran hükümetinin Adriyatik Denizi kıyılarında bir NATO deniz üssü kurulmasını teklif etmiştir.²⁰ Bu tekliften de anlaşılacağı gibi Arnavutluk Balkan ülkeleri arasında NATO ile ilişkilerine en çok önem veren ülkelerin başında gelmektedir.

Hırvatistan'ın NATO üyeliği ise 2004 yılında NATO'ya üye olan Slovenya tarafından kara sınırı ve karasuları problemlerinden dolayı veto ediliyordu.²¹ Slovenya İtalya ile Hırvatistan'ın karasuları sebebiyle uluslararası sulara ulaşamıyordu. Bundan dolayı Hırvatistan ile sorun yaşamaktaydı. Slovenya bu durumu NATO'ya Hırvatistan'dan daha önce üye olduğu için kendi lehine koz olarak kullanıyordu. Slovenya'nın talebi

¹⁶ Milliyet, “Üyelik gerçekleşti. Bulgaristan'da NATO bayramı” Erişim: 1.11.2020 <https://www.milliyet.com.tr/gundem/uyelik-gerceklesti-bulgaristanda-nato-bayrami-5105673>

¹⁷ Deutsche Welle, “NATO'da tarihi genişleme”, Erişim: 05.11.2020 <https://www.dw.com/tr/natoda-tarihi-geni-geni-C5%9Fleme/a-2526818>

¹⁸ Hürriyet, NATO'da tarihi genişleme, Erişim: 08.11.2020 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/natoda-tarihi-genisleme-38585969>

¹⁹ NATO, Arnavutluk'un Hayali, Erişim: 11.11.2020 <https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/turkish/special.html>

²⁰ Sputniknews, Arnavutluk'tan NATO'ya üs kurma önerisi, Erişim: 12.11.2020 <https://tr.sputniknews.com/dunya/201805031033296478-arnavutluk-nato-us/>

²¹ Cumhuriyet, Slovenya, Hırvatistan'ın NATO'ya üyeliğini onayladı, Erişim: 08.11.2020 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/slovenya-hrvatistanin-natoya-uyeligini-onayladi-51860>

uluslararası sulara doğrudan giriş hakkı elde etmekte. Fakat tüm bu problemlere rağmen bir süre sonra Slovenya, Hırvatistan'ın NATO üyeliğini onaylamıştır.

Hırvatistan ve Arnavutluk'un 2009'da Kuzey Atlantik İttifakı'na katılması ile ittifakın üye sayısı 26'dan 28'e yükselmiştir. Kronolojik sıra göz önünde bulundurulduğunda Hırvatistan ve Arnavutluk'un üyeliği NATO'nun 7. genişlemesi kapsamında gerçekleşmiştir.

3.1.4. Karadağ'ın (Montenegro) NATO Üyeliği (2017)

Karadağ, 1945 yılında kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyetini oluşturan 6 federe devletten biriydi. Karadağ halkı Sırbistan'a ve Rusya'ya yakınlığı ile bilinir. 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya Yugoslavya'dan ayrıldı ve bağımsızlığını ilan etti. 1992 yılında Bosna Hersek ve Makedonya'da Yugoslavya'dan ayrılınca Karadağ ve Sırbistan kendi aralarında "Yugoslavya Federasyonu" kurdular. Fakat kurulan bu yeni Federasyon 3. Bir Yugoslavya Federasyonu olmaktan öte bir Sırp devletiydi.²² Bu federasyonun ömrü 14 yıl olacaktı. Karadağ'da 2006 yılında Sırbistan'dan bağımsızlığını alarak ayrı bir devlet oldu. Rusya'nın Karadağ'da güçlü yatırımları bulunmaktaydı. Rusya için Balkanlar'da faaliyet gösterebilmenin 3 anahtarı mevcuttu. Bunlardan ilki Sırbistan, ikincisi Karadağ ve üçüncüsü de Bosna Hersek Sırp yönetimi idi. Karadağ'da Rusya büyük enerji yatırımları yaptı.

Karadağ'da neredeyse tüm petrol istasyonları Lukoil'e yani bir Rus firmaya aittir. Rusya, NATO'yu Karadağ'ı ittifaka üye olması konusunda davet etmemesi için uyarıyordu. Rusya, Karadağ'ın NATO'ya üyeliğinin Balkanlar'daki istikrarı zedeleyeceğini söylüyordu. Fakat NATO bu uyarılara kulak asmadı ve 2015 yılında Karadağ'ı NATO ittifakına üye olması için davet etti.²³

2016 yılında Karadağ'da parlamento seçimleri vardı. Bu seçimler Karadağ'a NATO üyeliği daveti gelmesi sebebi ile NATO üyeliğini destekleyenler ve Rusya yanlıları arasında bir mücadeleye dönüştü. Demokratik Sosyalist Parti Karadağ'ın NATO ve AB üyeliğini destekliyordu. Rusya yanlısı Demokratik Cephe ise NATO üyeliğine karşı çıkıyordu. Seçimi NATO yanlısı Demokratik Sosyalist Parti kazandı.²⁴

Tüm bu gelişmeler sonucunda 2017 yılında 2000 askerden oluşan ordusu bulunan ve yıllık savunma harcaması 69 Milyon dolar olan Karadağ NATO'ya üye oldu. Karadağ'ın NATO üyeliğinin açıklandığı basın toplantısında NATO genel sekreteri Jen Stoltenberg NATO'ya üye olmak isteyen diğer tüm ülkelere şu çağrıda bulundu: "Eğer bir ülke gerekli reformları yapar, demokratik adımlar atar, güçlü bir hukuk yapısı kurarak ortak bir savunma mekanizması için ordusunu çağdaş dünyaya uydurursa işte o zaman bizim müttefikimiz olabilir."²⁵

NATO'ya üye olan Karadağ'da Rusya yanlısı muhalefet partisi meclis çalışmalarını boykot etti. Karadağ Cumhurbaşkanı Filip Vujanovic muhalefeti meclis çalışmalarına katılması için davet etti. Sonuç olarak Balkanlar genelinde bakıldığında Rusya'nın birer birer Balkanlar'daki faaliyet alanlarını kaybettiği görülmektedir. Günümüzde Rusya açısından Balkanlar'da Sırbistan ve Bosna Sırp yönetiminden başka yakın ilişki kurduğu devlet bulunmamaktadır. Karadağ ise 2017'deki üyeliği ile NATO'nun 29. Üyesi olarak ittifaka kabul edilmiştir.

3.1.5. Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği (27 Mart 2020)

Yugoslavya'nın dağılmaya başladığı 1991 yılında Sırp askerleri Makedonya'ya müdahalede bulunmak istediler. ABD başkanı Bill Clinton 2000 Amerikan deniz piyadesini Makedonya'ya yerleştirdi. Bunun sonucunda Sırbistan Makedonya'ya müdahalede bulunamadı ve Makedonya bağımsızlığını ilan etti. Fakat Makedonya ve Yunanistan arasında bir kriz vardı. Yunanistan, Makedonya devletinin ismi konusunda itirazda bulunuyordu. Çünkü Yunanlılar Makedonya'ya Üsküp Cumhuriyeti diyorlardı. Bunun sebebi Balkan Savaşlarında Yunanistan ve Bulgaristan, Makedonya'nın bazı topraklarını işgal etti. Yunan ve Bulgar toprakları içinde yaşayan Makedon azınlıklar oluştu. Özellikle Yunanistan'ın Selanik şehrinde Makedonların sayısı fazladır. Makedonya'nın bu topraklarda hak iddia etmesinin önüne geçmek için Yunanistan, Makedonya'ya Üsküp Cumhuriyeti demektir. Bu durum iki ülke arasında isim krizi ortaya çıkarttı. Yunanistan bu isim krizinden dolayı Makedonya'nın NATO, BM, AB gibi uluslararası kurumlara üyeliğinde sürekli sorun çıkarttı. Yunanistan, Makedonya'nın NATO ve AB üyeliğini uzun yıllar veto etti. 1992 yılında Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Makedonya 1993 yılında Birleşmiş Milletlere üye oldu. Fakat

²² Ülger, a.g.e, s.139.

²³ Euronews, NATO'dan Rusya'ya 'Karadağ'darbesi, Erişim: 15.11.2020 <https://tr.euronews.com/2015/12/02/nato-rusya-ya-karadag-darbesi>

²⁴ Euronews, NATO-Rusya yol ayrımındaki Karadağ'da halk sandık başında, Erişim: 13.11.2020 <https://tr.euronews.com/2016/10/16/nato-rusya-yol-ayrimindaki-karadag-da-halk-sandik-basinda>

²⁵ Euronews, Karadağ NATO'nun 29. üyesi oldu, Erişim: 13.11.2020 <https://tr.euronews.com/2017/06/05/karadag-natonun-29-uyesi-oldu>

Makedonya'nın BM üyeliği Yunanistan ile isim krizi çözülemediği için "Eski Yugoslavya Makedon Cumhuriyeti" adı altında kabul edildi.²⁶

Makedonya aslında 2009 yılında Hırvatistan ve Arnavutluk gibi NATO'ya katılmak için gerekli askeri ve siyasi reformları tamamlamıştı. 2009 yılında Yunanistan ve Makedonya arasında isim krizi olmasaydı, Makedonya'da Arnavutluk ve Hırvatistan ile beraber NATO'nun 7. Genişlemesi kapsamında 2009 yılında Kuzey Atlantik ittifakına dahil olacaktı. Yunanistan 2009 yılında Makedonya'nın NATO üyeliğini "kendi topraklarına ve tarihine ait olan Makedonya" isminin başka bir ülkeye verilmesini kabul etmediği için veto etti.²⁷

2018 yılına gelindiğinde Yunanistan ve Makedonya arasında isim konusunda bir anlaşmaya varıldı. Makedonya devleti ismini "Kuzey Makedonya" olarak değiştirmeyi kabul etti. Bu antlaşma sonucunda Kuzey Makedonya 2019 yılında NATO'ya yeniden başvurdu. Yunanistan bu başvuruyu veto etmeyince 27 Mart 2020'de Kuzey Makedonya NATO'nun 30. üyesi oldu. Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği NATO'nun 9. ve son genişlemesi kapsamında gerçekleşti. Kuzey Makedonya'nın NATO'ya üye olması ile birlikte Balkanlar da NATO'ya üye olmayan sadece 3 ülke kaldı: Sırbistan, Bosna Hersek ve Kosova. Çalışmamızın son bölümünde bu 3 ülkenin NATO'ya neden üye olmadığını analiz edeceğiz.

3.2. Balkanlarda NATO'ya Üye Olmayan 3 Ülke

27 Mart 2020 yılında Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği ile birlikte, ittifak Balkanların %75'ini genişleme kapsamında bünyesine aldı. Balkanlarda bulunan toplam 12 ülkeden 9'u NATO'ya üye oldu. NATO'ya üye olan Balkan ülkeleri kronolojik sıraya göre: Türkiye, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Slovenya, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ ve Kuzey Makedonya'dır. Balkanlarda NATO'ya üye olmayan 3 ülke ise: Sırbistan, Bosna Hersek ve Kosova'dır. Bu bölümde bu 3 ülkeyi ele alacağız.

3.2.1. Bosna Hersek ve NATO

Bosna Hersek 3 etnik gruptan oluşmaktadır. Bosnalı Sırlar, Bosnalı Hırvatlar ve Boşnak Müslümanlar bu ülkenin 3 temel grubudur. Bosna Hersek meclisi ve yönetimi de bu 3 etnik grup arasında paylaşılmaktadır. 1991 yılında Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya'nın Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Yugoslav Federal Ordusunun baskıcı tutumundan bunalan Bosna Hersek parlamentosu da bağımsızlık ilan etmeye karar verdi. Fakat Bosna Hersek Parlamentosu'nu oluşturan 3 gruptan biri yani Bosnalı Sırlar bu bağımsızlık kararını desteklemiyorlardı. 1991 yılında dönemin Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç Bosna Parlamentosu'nda bağımsızlık çağrısında bulundu. 15 Ekim 1991 yılında Bosnalı Sırların boykot ettiği parlamento oturumunda, Bosnalı Hırvatlar ve Müslümanlar Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etti.²⁸ Bu bağımsızlığı tanımayan Yugoslavya Federal Ordusu ve Bosnalı Sırlar, Bosna Hersek'te Bosnalı Müslümanlara saldırılar düzenledi. Bu olaylar üzerine NATO ve BMGK'yi Bosna'ya askeri müdahalede bulundu ve bu müdahale neticesinde Bosnalı Sırlar, Müslümanlar ve Hırvatlar arasında 1995 yılında Dayton antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Bosna Hersek'in yönetimi bu 3 etnik grubun iş birliği ile sağlanacaktı.

Rusya'nın Balkanlar'da en güçlü olduğu iki ülkeden biri olan Bosna Hersek Sırp yönetimi lideri Milorad Dodik Rusya lideri Vladimir Putin'den ciddi oranda destek almaktadır. Bu destek karşılığında Rusya, Bosna Hersek'in NATO üyeliğini engelleme konusunda Bosnalı Sırları kullanmaktadır. Rusya'nın Saraybosna büyükelçisi Petar İvancov 2014 yılında yaptığı bir açıklamada Rusya'nın Bosna Hersek'in NATO üyeliğine karşı olduğunu kamuoyu ile paylaşmıştır.²⁹ Ayrıca Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyinin Sırp üyesi Mladen İvanic verdiği bir röportajda Bosnalı Sırların Bosna Hersek'in NATO üyeliğini desteklemediğini ifade etmiştir. Bosnalı Sırlar, Bosna'nın NATO'ya girmesini Balkan Sırlarının bölünmesi olarak görmektedir. İvanic'e göre olası bir çatışma durumunda, aynı milletten olan insanlar iki farklı tarafta yer alabilirler.³⁰ Bundan dolayı Bosnalı Sırlar NATO üyeliğini onaylamamaktadır. Bosna'nın NATO üyeliği konusunda ülkenin 3 kurucu unsuru Boşnak, Sırp ve Hırvatlar arasında bir görüş birliği yoktur. Boşnaklar güvenlik ve istikrarın sağlanması açısından NATO üyeliğini desteklemektedirler. Hırvatistan'ın NATO üyesi olmasından dolayı Bosnalı Hırvatlar da Bosna'nın NATO üyeliğini desteklemektedir. Fakat Bosnalı Sırlar

²⁶ Ülger, a.g.e, s.134.

²⁷ Deutsche Welle, NATO genişlemesine Yunanistan engeli, Erişim: 23.11.2020 <https://www.dw.com/tr/nato-geni%C5%9Flemesine-yunanistan-engeli/a-3174920>

²⁸ Ülger, a.g.e, s.128

²⁹ Bosna Hersek.ba, Bosna Hersek'in AB ve NATO yolu Erişim: 24.11.2020 <https://www.bosnahersek.ba/bosna-hersekin-ab-ve-nato-yolu/>

³⁰ AA, İvanic: Bosna Hersek'in NATO üyeliği Sırlar arasında bölünme demek, Erişim: 23.11.2020 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ivanic-bosna-hersekin-nato-uyeligi-sirplar-arasinda-bolunme-demek/959566>

yani ülke yönetimindeki 3 etnik gruptan sadece 1 tanesi bu üyeliği onaylamadığı için Bosna Hersek NATO'ya üye olamamaktadır.

Bosna'nın NATO üyeliği ancak olası bir Sırbistan NATO üyeliği ile gerçekleşebilir. Bosnalı Sırp'ların hamisi konumunda olan Sırbistan'ın olası NATO üyeliği Bosnalı Sırp'ların bölgede yalnız kalmasına sebep olacağı için Sırp'lar da NATO üyeliğine yeşil ışık yakabilirler. Bu durumda 3 etnik grupta NATO üyeliğini onaylamış olacağı için Bosna Hersek'te NATO'ya üye olabilecektir.

3.2.2. Sırbistan ve NATO

Balkanların komşularıyla sürekli gergin ilişkilere sahip olan ülkesi Sırbistan'ın NATO ilişkileri çok boyutlu bir arka plana sahiptir. Sırbistan'ın Rusya ile çok yakın ilişkilere sahip olması bu ülkeyi NATO ve Rusya arasında ikilemde kalacağı bir konuma sürüklemektedir. Sırbistan halkı NATO üyeliğine pek sıcak bakmamaktadır. Bunun başlıca sebebi 1995'te Bosna'da, 1999'da Kosova savaşında NATO, Sırp askeri güçlerine müdahalede bulunmuş ve Sırbistan'a ağır kayıplar verdirmiştir. Daha 25 yıl önce olan bu olaylar Sırbistan kamuoyunda halen tazedir. Fakat Sırbistan'ın ekonomik ve siyasi anlamda kalkınmayı amaçlamasından dolayı Avrupa Birliği'ne üye olma hedefi, bu ülkenin Batı Avrupa ülkelerinin çoğunlukta olduğu NATO ile de münasebette bulunmasını zorunlu kılmaktadır.

2006 yılında Sırbistan NATO ile ilişkileri geliştirme yolunda bir adım attı ve Barış İçin Ortaklık programına resmi olarak katıldığını açıkladı. Fakat bu katılım çok kısa süreli oldu. 26 Aralık 2007'de Sırbistan meclisi NATO ile ilişkileri askıya aldığı açıklayan bir karar çıkartarak Kuzey Atlantik İttifakı ile ilişkilerini dondurdu. Sırbistan Parlamentosu bu kararın 6. Maddesinde 1999 yılında NATO'nun Sırbistan'ı yasal olmayan bir şekilde bombaladığını ve NATO ülkelerinin Kosova'nın bağımsızlığını desteklediğini bu sebeplerden ötürü Sırbistan'ın askeri ittifaklara karşı tarafsız kalacağını açıkladı. 2012 yılında yapılan bir ankette ise Sırbistan halkının %70'ten fazlasının NATO üyeliğine karşı olduğu ortaya çıktı.³¹

Sırbistan yöneticileri son yıllarda her ne kadar Sırbistan'ın askeri ittifaklara karşı tarafsız olduğunu söyleseler de Sırbistan 2017 yılı içerisinde NATO ile 13, Rusya ile ise sadece 2 ortak askeri tatbikat yaptı.³² 2017 yılında Sırbistan'ın Balkanlardaki kendisine en yakın hissettiği iki ülkeden biri olan Karadağ'ın da NATO üyesi olması Sırbistan'ın NATO üyeliğine sıcak bakmasına sebep olabilir. Rusya ise Balkanlar'daki faaliyet gösterebildiği son 2 ülke olan Sırbistan ve Bosna'nın NATO'ya üye olmamaları konusunda mücadele edecektir. Bu durum Sırbistan'ın NATO ve Rusya arasında sıkışmasına sebep olacaktır.

2019 yılında Sırbistan Savunma Bakanı Alexander Vulin, 24 Mart 1999 NATO'nun Yugoslavya bombardımanının 20. Yılında yapılan anma törenlerinde: "Sırbistan'ın Avrupa'daki tek NATO dışı ülke olarak kalması halinde bile İttifak'a üye olmayacaklarını" belirtti.³³ Bu açıklama Sırbistan'ın içine düştüğü ikilemi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Sırbistan'ın NATO üyeliğine karşı en büyük çekincesi Rusya'nın Kosova konusunda Sırbistan'a verdiği desteği geri çekme olasılığıdır. Böyle bir durumda Sırbistan, Kosova konusunda yalnız kalacaktır ve belki de Kosova'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kalacaktır.

3.2.3. Kosova ve NATO

NATO'nun Kosova'daki ilk faaliyeti 23 Mart 1999'da Sırp kuvvetlerinin Kosovalı sivil halka saldırılarını durdurulmaması sonucu bu askeri hedeflere NATO uçaklarının bombardımanı ile oldu. Daha sonra KFOR (Kosova Barış Gücü) ve UNMIK (BM Kosova Misyonu) kuruldu. Bu sayede Kosova'nın güvenliği NATO güçleri tarafından sağlanacaktı. 2008 yılına gelindiğinde ise Kosova bağımsızlığını ilan etti. Kosova'yı 4 Eylül 2020'de İsrail'in de tanınmasıyla Dünya genelinde Kosova'yı tanıyan ülke sayısı 117'ye ulaştı. Fakat Kosova açısından NATO üyeliğine engel oluşturan bir durum söz konusudur. AB'ye dahil 5 ülke kendi topraklarında da Kosova benzeri sorunların olması sebebiyle Kosova'yı devlet olarak tanımamaktadır. Bu 5 ülkenin 4'ü aynı zamanda NATO üyesidir. Bu ülkeler Romanya, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İspanya ve Slovakya'dır.

Romanya'nın Kosova'yı tanımama sebebi Romanya ve Moldova bölgesinde ufak bir Rus azınlığın Moldova içinde tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ettiği De facto bir devlet olan Transdinyester Cumhuriyetidir. Romanya eğer Kosova'yı tanırsa Transdinyester'in de meşru olduğunu kabul etmiş olacaktır. Bundan dolayı

³¹ Avrasya İncelemeleri Merkezi, SIRBİSTAN'DAKİ NATO KARŞITLIĞI VE BOSNA-HERSEK'E YANSIMALARI, Erişim: 24.11.2020 <https://avim.org.tr/Blog/SIRBİSTAN-DAKI-NATO-KARŞITLIĞI-VE-BOSNA-HERSEK-E-YANSIMALARI>

³² Euronews, Sırbistan: Balkanların NATO ve Rusya arasında kalan ülkesi, Erişim: 22.11.2020 <https://tr.euronews.com/2017/11/17/sirbistan-nato-ve-rusya-arasinda>

³³ Sputniknews, Sırbistan Savunma Bakanı Vulin: Son ülke olarak kalsak bile NATO'ya üye olmayacağız, Erişim: 14.11.2020 <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201903231038378593-sirbistan-savunma-bakani-vulin-son-ulke-kalsak-bile-nato-uye-olmayacagiz/>

Kosova'yı tanımamaktadır. Aynı şekilde İspanya'da Barcelona bölgesinde bağımsız bir devlet kurmak isteyen Katalonlar ile olan problemden dolayı Kosova'yı tanımamaktadır. Yunanistan ise Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden dolayı Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaktadır. Son olarak Slovakya da ülkesi içerisindeki Macar azınlık sorunundan dolayı Kosova'yı tanımamaktadır. Bu 4 NATO üyesi ülkenin Kosova'yı tanımayan olmasından dolayı Kosova'nın yakın bir gelecekte NATO üyesi olabilmesi pek olası görünmemektedir.

4. SONUÇ

NATO'nun Balkanlarda genişlemesi Balkan ülkelerinin istikrarı açısından önem arz etmektedir. Yugoslavya sonrası Balkanlarda yaşanan çatışmalar NATO müdahaleleri sonucunda bitmiştir. Sırbistan'ın saldırgan tutumu NATO ve AB sayesinde bastırıldı. Özellikle Rusya'nın Balkanlarda uyguladığı Slav temelli politikalar Balkanların istikrarına zarar verdi. Fakat Balkan ülkelerinin NATO'ya üye olmaları ile Rusya'nın Balkanlardaki faaliyet alanı ciddi ölçüde daraldı. NATO'nun Balkanlardaki genişlemesi Türkiye açısından da stratejik öneme sahiptir. Türkiye NATO sayesinde asırlar boyunca ortak bağları olduğu Balkanlarda NATO'nun askeri faaliyetlerine katılarak aktif rol aldı.

Kuzey Atlantik İttifakının Balkan genişlemesi NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında genişleme ve dönüşüm stratejilerini benimsemesi sayesinde oldu. Peki NATO neden bu iki stratejiyi benimsedi? Bu sorunun iki cevabı bulunmaktadır. İlk olarak soğuk savaşın bitmesi ile Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda bir güç boşluğu oluştu. NATO bu güç boşluğunu doldurma amacıyla genişledi. İkinci cevap ise küreselleşme sonucunda 1990'lı yıllardan sonra David Harvey'in "*Zaman-Mekân sıkışması*"³⁴ dediği ve dünya ölçeğinde sınırların bulanıklaşması, bölgesel sorunların kısa sürede küresel etkiler doğurması gibi sonuçlardan kaynaklı olarak ABD'nin de öncülüğü ile NATO, Dünya genelinde bir güç olmaya ve sadece Kuzey Atlantik bölgesinde değil, Dünya'da birçok sorunlu bölgede aktif rol almaya başladı. Özellikle NATO'nun Kosova, Bosna ve Makedonya müdahaleleri bölgesel sorunlara karşı kayıtsız kalmadığını göstermektedir. ABD'nin NATO stratejisi ise ittifakın "Dünya Jandarması" rolünü benimsemesini ve üstlenmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda NATO'nun genişleme stratejisinin hayata geçirilmesinde en büyük rolü ABD üstlendi. Batı Avrupa ülkeleri ise NATO'nun sadece bulunduğu sınırları koruması ve ittifaka daha fazla üye almaması gerektiğini savunuyorlardı. Fakat buna rağmen NATO'nun Balkanlar ve Doğu Avrupa genişlemeleri gerçekleşmiş ve bu durum NATO için önemli kazanımlar sağlamıştır.

Soğuk Savaş denilen olgunun 1991'de SSCB'nin dağılması ile bittiği akademi camiasında kabul gören bir görüştür. Fakat Soğuk Savaş bitmesine rağmen Batı ve Doğu arasındaki mücadele devam etmektedir. Dünya tarihinin her döneminde olduğu gibi günümüzde de güç mücadeleleri sürmektedir. NATO ve Rusya'nın Balkanlarda söz sahibi olmak için mücadele etmesi bu minvalde değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

AA, Ivanic: Bosna Hersek'in NATO üyeliği Sırplar arasında bölünme demek, Erişim: 23.11.2020 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ivanic-bosna-hersekin-nato-uyeligi-sirplar-arasinda-bolunme-demek/959566>

Avrasya İncelemeleri Merkezi, Sırbistan'daki NATO Karşıtlığı ve Bosna- Hersek'e Yansımaları, Erişim: 24.11.2020 <https://avim.org.tr/Blog/SIRBISTAN-DAKI-NATO-KARSITLIGI-VE-BOSNA-HERSEK-E-YANSIMALARI>

Bosna Hersek.ba, Bosna Hersek'in AB ve NATO yolu, Erişim: 24.11.2020 <https://www.bosnahersek.ba/bosna-hersekin-ab-ve-nato-yolu/>

CNN Türk, Stalin'in Türkiye'den toprak talebi belgelendi, Erişim: 22.11.2020 <https://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/01/stalinin.turkiyeden.toprak.talebi.belgele-ndi/408405.0/index.html>

Cumhuriyet, Slovenya, Hırvatistan'ın NATO'ya üyeliğini onayladı, Erişim: 08.11.2020 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/slovenya-hirvatistanin-natoya-uyeligini-onayladi-51860>

Deutsche Welle, NATO genişlemesine Yunanistan engeli, Erişim: 23.11.2020 <https://www.dw.com/tr/nato-geni%C5%9Flemesine-yunanistan-engeli/a-3174920>

Deutsche Welle, NATO'da tarihi genişleme, Erişim: 05.11.2020 <https://www.dw.com/tr/natoda-tarihi-geni%C5%9Fleme/a-2526818>

³⁴ Füsün Kökalan Çımrın, "Küreselleşme Teorileri: Söylem ve İddialar", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, (29.09.2020), s.1208.

- Euronews, Karadağ NATO'nun 29. üyesi oldu, Erişim: 13.11.2020
<https://tr.euronews.com/2017/06/05/karadag-natonun-29-uyesi-oldu>
- Euronews, NATO'dan Rusya'ya 'Karadağ' darbesi, Erişim: 15.11.2020
<https://tr.euronews.com/2015/12/02/nato-rusya-ya-karadag-darbesi>
- Euronews, NATO-Rusya yol ayrımındaki Karadağ'da halk sandık başında, Erişim: 13.11.2020
<https://tr.euronews.com/2016/10/16/nato-rusya-yol-ayrimindaki-karadag-da-halk-sandik-basinda>
- Euronews, Sırbistan: Balkanların NATO ve Rusya arasında kalan ülkesi, Erişim: 22.11.2020
<https://tr.euronews.com/2017/11/17/sirbistan-nato-ve-rusya-arasinda>
- Hürriyet, NATO'da tarihi genişleme, Erişim: 08.11.2020
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/natoda-tarihi-genisleme-38585969>
- Karadağ, Haluk (2019). "NATO, Balkanlar ve Türkiye." Güvenlik Yazıları Serisi, No.49,
https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/NATOBalkanlarTurkiye_HalukKaradag_v.1.pdf
- Kökalan Çımrın, Füsün (2020). "Küreselleşme Teorileri: Söylem ve İddialar." Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, s.1205-1219.
- Milliyet, Üyelik gerçekleşti. Bulgaristan'da NATO bayramı Erişim: 01.11.2020
<https://www.milliyet.com.tr/gundem/uyelik-gerceklesti-bulgaristanda-nato-bayrami-5105673>
- NATO, Arnavutluk'un Hayali, Erişim: 11.11.2020
<https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/turkish/special.html>
- Oğuzlu, Tarık (2012). "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği." Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 4, Sayı 40, s.8-18.
- Purtaş, Fırat (2005). "Soğuk Savaş Sonrası Nato'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askerî İlişkileri." Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.0-30.
- Sander, Oral (2017). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Kitabevi yayınları
- Sönmez, Sait (2016). "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümünün Türkiye'nin Balkanlar Politikasına Etkisi." Balkan Journal of Social Sciences (Balkan Sosyal Bilimler Dergisi), Cilt 5, Sayı 9, s.229-245.
- Sputniknews, Arnavutluk'tan NATO'ya üs kurma önerisi, Erişim: 12.11.2020
<https://tr.sputniknews.com/dunya/201805031033296478-arnavutluk-nato-us/>
- Ülger, İrfan Kaya (2016). Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Yılmaz, Eren Alper (2020). "Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletlerin Konumu." Turkish Studies – Social Sciences, Volume 15, Issue 4, s.2219-2232.